

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRK SİYASASININ LİBERALLEŞMESİ BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İTTİFAKININ ORTAYA ÇIKIŞI: BATI BLOĞUNA GEÇİŞ

Bahadır ESER*
Özlem DEMİRKİRAN**
Eda ÇİÇEK***

ÖZET

II. Dünya Savaşı süresince ve ardından yaşanan gelişmeler Türk siyasasında oldukça önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Çalışmada II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı Demokrasilerinin Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde oluşturduğu bloğa dâhil olma süreci ele alınmıştır. Bu geçiş süreci ele alınırken iç ve dış dinamikler olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmiştir. İç dinamikler bölümünde Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yılları esnasında dozunu artırarak uygulamaya geldiği otoriter politikalar, bu politikaların toplumda oluşturduğu rahatsızlıklar, toplumsal sınıfların iktidardan talepleri ve iktidarın kontrollü bir şekilde siyasal rejimi demokratikleştirmesi konuları incelenmeye çalışılmıştır. Dış dinamikler başlığı altında ise Sovyet Rusya ile savaş sonrası ilişkilerin niteliğinde yaşanan değişimler ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak katılma süreçleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Varlık vergisi, 12 Temmuz Beyannamesi, Truman Doktrini, SSCB tehdidi, San Francisco Konferansı*

IN THE CONTEXT OF LIBERALIZATION OF TURKISH POLICY, THE EMERGENCE OF TURKISH-AMERICAN ALLIANCE: TRANSITION TO THE WESTERN BLOC

ABSTRACT

The developments during and aftermath of the World War II caused quite important changes in Turkish political life. The involvement process of Turkey into the bloc of Western Democracies, which has been led by USA,

* Yrd.Doç.Dr.,Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, bahadireser@sdu.edu.tr.

** Arş.Gör.,Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, ozlemdemirkiran@sdu.edu.tr.

*** Yrd.Doç.Dr.,Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, edacicek@sdu.edu.tr.

is handled in the study. While studying the transition process, a bilateral differentiation composed of interior and external dynamics has been used. In the part of interior factors, the authoritative policies practiced with a rising dose during the World War II in Turkey, disorder in Turkish society due to this policies, demands of social classes from government and the liberalization of political regime by government in a restrained manner are studied. Under the title of external factors, the changes in characteristics of the relations between Turkey and USSR and the accession period of Turkey into UN as a founder member are reviewed.

Keywords: *Wealth tax, Declaration of 12th July, Truman Doctrine, USSR threat, San Francisco Conference*

GİRİŞ

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı kazanıp Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladıktan sonra, “yurtta barış, dünyada barış” ilkesini temel alarak, ülke içinde yeni kurulan devleti güçlendirmeye ve halkını modern bir topluma dönüştürmeye çalışırken, bulunduğu bölgede istikrardan yana bir dış politika benimsemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, kendi güvenliğini tesis etmeye üzere bir takım girişimlerde bulunmakla birlikte, diğer ülkeler arasındaki siyasi çekişmelerin de dışında kalmaya çalışmıştır. Yakın tarihinde bir dizi savaş yaşamış olan ülkenin yöneticileri, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'na da dâhil olmak istememiş, çeşitli taktiklerle savaş dışı kalmayı başarmışlardır. Savaş boyunca ve savaş sonunda yaşanan bazı iç ve dış gelişmeler Türkiye'yi tarihsel olarak yüzünü dönmüş olduğu “Batı Bloğu”na katılmaya itmiştir. Çalışmada “Batı Bloğu” kavramı ile savaş sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünyanın demokratik yönetimleri ve özellikle “Batı Bloğu”nun başat belirleyicisi olan Amerika Birleşik Devletleri kastedilmektedir.

Türkiye ile ABD arasında ittifak niteliğinde ilişkilerinin başlangıcında, dolayısıyla Türkiye'nin demokrasi bloğuna dahil olmasında, içeride demokrasiye geçilmesini gerekli kılan huzursuzluklar yaşanmasının yanında uluslararası ortamda Batılı demokratik devletlerin ön plana çıkması ile birlikte hem Türkiye'nin hem de Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nden duydukları endişeler etkili olmuştur. Bu bağlamda çalışmada demokrasi bloğuna geçişi hızlandıran iç ve dış dinamikler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ülke içinde tercih edilen otoriter yönetim tarzı ve onun siyasete yansımaları olarak sayabileceğimiz varlık vergisi, milli korunma kanunu, toprak reformu diğer bir ifade ile çiftçiyi topraklandırma kanunu vb. uygulamalar iç siyasette alternatif iktidar arayışlarını beraberinde getirmiş, örgütlü bir muhalefet hareketini ortaya çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimi arifesinde ve hemen sonrasında SSCB tehdidi, SSCB'nin Türkiye'den talepleri, Türkiye'nin bölgesel öneminin artışı ve Birleşmiş Milletler

teşkilatının kuruluşu gibi Türkiye’yi Amerika Birleşik Devletleri’ne yaklaştıran birtakım konjonktürel gelişmeler yaşanmıştır. Çalışmada Türkiye’nin iç siyasal gelişmeler ve dış siyasal konjonktür etkisi ile geçirdiği demokratikleşme süreci ve Batı Bloğu’na dahil olması süreci incelenmeye çalışılmıştır.

1. İÇ DİNAMİKLER:

İç dinamikler başlığı altında Türk siyasasının¹ liberalleşmesi, siyasal rejimin demokratikleşmesi ve Türk-Amerikan ilişkilerinin başlamasında etkili olan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler ele alınacaktır.

1.1. Siyasal ve Sosyal Gelişmeler

Türkiye İkinci Dünya Savaşı’na aktif olarak katılmamıştır. Fakat sınırları etrafında ortaya çıkan büyük değişikliklerden hem ekonomik hem de sosyal olarak etkilenmiştir. Devlet savaşın her an için sınırları içerisine sığması ihtimaline karşı büyük bir orduyu savaş boyunca beslemiş, ülke içinde oldukça baskıcı bir rejim ile düzeni korumaya çalışmıştır. Bu durum ülke içinde en temel gereksinimlerin vesika ile edinildiği, sıkıyönetime dayalı, tek adamın “milli şefin” iktidarda olduğu, otoriter bir siyasal ve sosyal düzen ortaya çıkarmıştır. Bu düzenin icraatlarından muzdarip olan geniş halk kitleleri hoşnutsuzluklarını daha yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Savaş ekonomisi karaborsa ve stokçulukla haksız kazanç sağlayan yeni bir zengin sınıfı doğurmuş, söz konusu bu sınıf iktidarda söz sahibi olmak üzere baskı yapmaya başlamıştır.²

Merkezi devlet yapılanmasının kırsal yerleşim kesimleri üzerinde kurduğu etkin denetim 1920-1945 yılları arasında modern devletin öne çıkan özelliği olmuştur.³ Tek parti iktidarını halk, jandarma ve vergi tahsildarı ile somutlaştırmaktaydı. Zira halkın günlük yaşamında devlet ile olan ilişkisi bu iki kesim üzerinden olmaktadır. Örneğin yol vergisi, tarım ürünlerinden alınan vergiler ekonomik durumu savaş şartlarından dolayı oldukça bozuk

¹ Çalışmada siyasa terimi ile siyasetin algılanış ve yapılış şekli ve bu bağlamda siyasa değişimi ifadesi ile siyasal rejimin otoriter eğilimlerinin terk ederek daha özgürlükçü bir yapıya dönüşmesi anlatılmak istenmiştir. Siyasa terimi Türk Dil Kurumu tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Devlet işlerine katılma ve devlet etkinliklerinin biçim, amaç ve içeriğini belirleme işi”, bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, erişim tarihi: 25.05.2011

² Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.20; Erdoğan Günel, **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2009, s.91; Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, Bursa 2001, s.51; Şükrü Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, İz Yayınları, İstanbul 1997, s.110. Ayrıca 1943 sonrası Cumhuriyet Halk Partisi’nin ekonomiye bakışına ilişkin kapsamlı bilgi için bkz., Nejat Doğan, “Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923-1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları”, içinde **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri**, Ed. Nejat Doğan, Mahir Nakip, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s.122.

³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 304.

olan halkı daha da zor şartlar altında yaşamaya mecbur etmekteydi. Altı lira olan yol vergisini ödeyemeyen kimseler vergi borcuna karşılık olarak yol yapımında ya da madenlerde çalıştırılıyorlardı.⁴

Otoriter tek parti uygulamalarının geniş halk kitleleri tarafından içten içe eleştirilmesi ve kabul edilmemesinin diğer önemli bir nedeni de devletin uyguladığı katı laiklik politikalarıydı.⁵ Mardin, yapılan yasal düzenlemeler (hilafetin kaldırılması, şeyhülislamlık kurumunun kaldırılması, şerri mahkemelerin kapatılması, eğitimin birleştirilmesi, Latin harflerinin kabulü, anayasadan devletin dini ile ilgili düzenlemenin çıkarılması, anayasaya laiklik ilkesinin girilmesi, İsveç Medeni Kanununun kabulü) ile ilmiye sınıfının düzenin dışına itildiğini, tarikatların yasaklanması ile birlikte Türk toplumu içinde dinin iki temel bileşeninin ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir. Bu dönemde kalan din adamları Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla merkezi otoriteye bağlanmış, toplumu tek tip gören, katı, jakoben laiklik uygulamaları ile din kontrol altında tutulmuştur.⁶ Söz konusu politikalar dinin gündelik yaşam içindeki pratiklerinin dışı vurulmasını engelleyerek Türkiye coğrafyasının etnik ve dini renkliliğini yok saymak suretiyle, kırsalı/taşrayı diğer bir ifade ile siyasal sistemin yani merkezin çevresini teşkil eden geniş halk kitlelerinin merkeze daha da uzaklaşmasına⁷, devlet ve vatandaş arasındaki ideolojik kamplaşmanın derinleşmesine neden olmuştur.⁸

1945'te sanayi işletmelerinde çalışan işçiler için ise herhangi bir iş güvenliği ya da sosyal yardım uygulaması yoktu.⁹ Türkiye'de sınıf yapısına bağlı olarak ortaya çıkabilecek sendika gibi örgütlenmeler 1945 yılına kadar yasaktı. Savaş yılları sırasında işçilerin de satın alma gücü oldukça azalmıştı. Diğer ücretli kesimleri oluşturan memurların da savaş döneminde alım gücü oldukça düşmüştü. Bu düşüşün temel nedeni savaş yılları esnasında büyük bir ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Merkez Bankasının para basması ve bu durumun ekonomi üzerinde enflasyonist bir baskı oluşturmasıdır. Alım gücündeki düşüşe paralel olarak hayat şartlarının zorlaşması bürokrasinin de kendi içinde sistemi sorgulaması sonucunu doğurmuştur.¹⁰

Ülkenin sosyal ve ekonomik düzenini derinden etkileyen bir diğer düzenleme de varlık vergisi düzenlemesidir. Genel olarak gayrimüslim

⁴ Ercan Haytaoğlu, "İnönü Döneminde Siyasal Yaşam 1938-1950", **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu, Anı Yayınları, Ankara 2006, s.85; Zürcher, a.g.e., s.304.

⁵ Zürcher, a.g.e., s.304.

⁶ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.121; Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.65.

⁷ Mardin, **Türkiye'de Toplum...**, s.65.

⁸ Zürcher, a.g.e., s.304.

⁹ Haytaoğlu, a.g.e., s.85.

¹⁰ Zürcher, a.g.e., s.304-305.

sermaye sahiplerini diğer bir ifade ile gayrimüslim burjuvayı derinden etkileyen bir düzenleme olan Varlık Vergisi Kanunu Türk burjuvazisini de rahatsız etmiştir. Bu uygulama, merkez bürokrasinin her an için burjuvanın sermaye bütünlüğünü tehdit edebileceğini göstermiş ve bu kesimin siyasal sistemi ciddi biçimde sorgulaması sonucunu doğurmuştur. Zira yerli bir burjuva oluşturma kaygıları rejimin temel hedeflerinden birisiydi. Bunun doğal sonucu olarak gittikçe güçlenen bu yeni sınıf bağımlı bir siyasal pozisyonu artık reddetmekteydi.¹¹ Varlık vergisi uygulaması ekonomik gelişmeler başlığı altında daha kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Bununla birlikte tek parti yönetimi halk üzerindeki baskısına ek olarak toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesi gibi icraatları ile de geniş toprak sahipleri gibi diğer egemen sınıfların da tepkisini çekmekteydi.¹² Cumhuriyet Halk Partisi içinde giderek etkisini artıran devletçi kesimin toprak reformunu uygulamaya yönelik ciddi bir çaba içine girmesi parti içindeki bölünmeleri hızlandırmıştır.¹³ Özellikle I. Dünya Savaşı ve devam eden süreçte devleti destekleyen en büyük güç geniş arazileri ellerinde tutan kesimdi. II. Dünya Savaşı yıllarında artan enflasyona karşı tedbir olarak tarım ürünlerinin doğal olmayan bir biçimde düşük fiyatlandırılması ve toprak ürünlerinden vergi alınması gibi icraatlar ile artan tepkiler topraksız kimseleri topraklandırmaya yönelik toprak reformu ile zirveye ulaşmıştır. Özellikle meclis içinde ortaya çıkan siyasal muhalefette toprak sahiplerine yönelik bu uygulamalar önemli bir bileşendir.¹⁴

Cumhuriyet Halk Partisi içinden sisteme yönelik eleştiriler daha sesli dile getirilmekteydi. Örneğin devletçi politikaları benimseyen bir devlet adamı olan Recep Peker, 1945 yılında Şirketi Hayriye'nin devletleştirilmesine yönelik yapılan oylamada yedi arkadaşı ile birlikte ret oyu kullanmıştır.¹⁵ Arif Çubukçu, Ali Rıza Erem, İzzet Arıkan, Muhtar Berker, Münir Birse, Recep Peker ve Hazın Atıf Kuyucak oylamada ret oyu kullandılar. Koçak bu yedi ret oyunun bir dönemin sonuna işaret ettiğini ve Recep Peker'in devletçilik ilkesinden vazgeçtiğinin bir göstergesi olduğunu

¹¹ Zürcher, a.g.e., s.305.

¹² Eroğul, a.g.e., s.20; Mardin, a.g.e. ,s.72.

¹³ Ozan Örmeci, **İttihat ve Terakki'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi**, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2008, s.60.

¹⁴ Zürcher, a.g.e., s.305-306; Sarıbay, a.g.e., s.51; Koçak, , a.g.b., s.170; Murat Çemrek, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınevi, Ankara 2008, s.273. Tosun, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sermaye sınıfı ile birlikte hareket etme geleneğinin toplumun diğer katmanları ile arasındaki ayrımı daha belirgin hale getirdiğini görmesi üzerine ortaya koyduğu, oldukça büyük bir reform girişimi olarak vasıflandırılabilir Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun beklenen aksine Türk burjuvasının ve özellikle tarım burjuvasının örgütlü siyasal muhalefeti güçlendirdiğini vurgulamıştır. Tanju Tosun, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1999, s.82-83.

¹⁵ Günal, a.g.e. ,s.94.

vurgular.¹⁶ 1945 yılı Bütçe Kanunu oylamasına 77 milletvekili katılmamış, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak ve Fuat Köprülü oylamada ret oyu kullanarak hükümete karşı duydukları güvensizliği açıkça ifade etmişlerdir.¹⁷ Devrimlerin halk tarafından tam olarak benimsenmemiş olması, savaş zenginleri, büyük toprak sahipleri, otoriter devlet uygulamaları ve savaşın ekonomik yükü altında ezilmiş geniş halk kitlelerinin merkezi bürokrasi ile arasında yaşanan bu çatışma yeni siyasal düzen arayış ve taleplerinin daha güçlü ifade edildiği bir siyasal iklimi ortaya çıkarmıştır.¹⁸

Tüm ülke geneline yayılan muhalif dalga giderek büyümektedir. Halkın, yukarıda açıklanmaya çalışılan çeşitli kesimlerinin, devlete karşı duydukları memnuniyetsizlikler Cumhuriyet Halk Partisi'nin devlete bütünleşmiş yapısından ötürü parti üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu muhalif iklim İsmet İnönü tarafından da bilinmekte, değerlendirilmekteydi. İnönü bu bağlamda siyasetin ve ülkenin daha fazla gerilerek rejim ve devlet açısından tehlikeli sonuçlar doğmasını önlemek amacıyla siyasal sistemin daha özgürlükçü bir yapıya kavuşmasına ve muhalefetin siyasal düzlemde temsil edilmesine olanak sağlayacak düzenlemelerin önünü açmıştır.¹⁹ Bu bağlamda siyasal liberalleşme süreci hız kazanmıştır. 7 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur. 11 Mayıs 1946'da "Milli Şef" unvanı Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğünden çıkartılmış, 5 Haziran 1946'da sınıf temelli siyaset yapmanın önü açılarak, 12 Haziran 1946'da üniversitelere özerklik tanıyan yasa kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947'de "12 Temmuz Beyannamesi" yayınlanmış ve bu beyanname ile İsmet İnönü, iktidar partileri ile muhalefet partilerine eşit muamele edeceğini deklare etmiştir. Ayrıca 13 Kasım 1947 yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kurultayında laiklik ve devletçilik ilkelerinin daha ılımlı uygulanmasına yönelik karar alınmıştır.²⁰ Bununla birlikte söz konusu özgürleşmenin ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir hareket olduğu kadar dış gelişmelerden de etkilendiği gözden kaçırılmamalıdır.²¹

1.2. Ekonomik Gelişmeler

Çalışmanın bu kısmında yukarıda siyasal ve sosyal sebepler başlığı altında çok kısa bir şekilde değinilen II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye ekonomisinin durumuna ve söz konusu dönemin ekonomik faaliyetlerine

¹⁶ Koçak, a.g.b., s.175.

¹⁷ Günel, a.g.e., s.94.

¹⁸ Sarıbay, a.g.e., s.51.

¹⁹ Zürcher, a.g.e., s.306.

²⁰ Baskın Oran, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1- Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 492. "12 Temmuz Beyannamesi"nin tam metni için bkz. Haytaoğlu, a.g.e., s.113-114.

²¹ Zürcher, a.g.e., s.306.

değirmek konunun daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır. Kısaca 1939-1945 yılları olarak özetleyebileceğimiz tarihsel evrede devlet savaşa girmemekle beraber sanayileşme faaliyetlerine büyük ölçüde ara vererek tüm ekonomik gücünü savunma harcamaları üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde 900.000 kişi silah altına alınmıştır. Bu büyüklükte bir ordunun finansmanının bütçe gelirlerinden karşılanamaması sonucu Merkez Bankası enstrümanları ile söz konusu açık kapatılmaya çalışılmış ve bu durum 1938'ten 1945'e kadar fiyatlarda %400'lük bir artışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.²² Merkez Bankası fiyatların artmasıyla, doğru orantılı bir biçimde yükselen kamu kurum ve kuruluşlarının kredi taleplerini karşılayabilmek için kredi limit hacmini savaş boyunca genişletmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1938 yılında 89 milyon Türk Lirası olan kredi hacmi, 1944'te 773 milyon Türk Lirası'na ulaşmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak piyasalardaki para arzı (dönem rakamları ile) 219 milyon Türk Lirası'ndan 995 milyon Türk Lira'sına yükselmiştir.²³

Bu dönemde ülkenin gayrisafı milli hâsılası (dönem rakamları ile) 1,975 milyon Türk Lirası'ndan, 1,484 milyon Türk Lirası'na gerilemiştir. Gayrisafı milli hasıla % 24,9 oranında azalmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'de üretim düşüşü, ithalat tıkanıklığı, korumacı politikalar, dünya ticaretinden soyutlanma ve ihracatın aşırı teşvik edilmesi gibi nedenlerden ötürü ekonomide arz daralması ve talep artışı yaşanmıştır. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak stokçuluk ve karaborsacılık faaliyetleri hızla artarak haksız kazanç artışından zenginleşen yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu yeni gelişmeler ile mücadele etmek üzere öncelikle 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarılarak, sanayi üretimi denetlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde özel sektörün yatırım yapabilmesi için hükümetten izin alınması zorunluluğu getirilmiştir.²⁴ 1941 yılında hükümet birtakım malların ihracat ve ithalatının yapılması ve iç piyasadan alınarak iç piyasaya satılmasına yönelik olarak Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak ofisler kurmuştur. Bu doğrultuda kurulan Ticaret Ofisi gıda ve temel tüketim mallarının ticareti, Petrol Ofisi ise petrol ürünleri üzerinden yapılan ticarete tam yetkili kurumlar haline getirilmiştir.²⁵ 1942 yılının Ocak ayında temel tüketim maddelerinde ilk olarak Ankara ve daha sonra İstanbul'da karne ile verme uygulaması yürürlüğe konmuştur. Uygulamanın ilk yıllarında 300 gram ekmek verilirken daha sonraları bu miktar 175 grama kadar düşmüştür. Karne uygulaması 1

²² Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s.207.

²³ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1999, s.99-100.

²⁴ Karluk, a.g.e., s.207-208. 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu 18.01.1940 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun metni için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.htm>, erişim tarihi: 09.05.2011.

²⁵ Tokgöz, a.g.e., s.100.

Eylül 1944'e kadar sürmüştür.²⁶ Milli Korunma Kanunu kapsamında alınan tedbirler ile sanayi üretimi yapan kuruluşların ve büyük hacimli üretim yapan çiftçilerin, neleri üretilip yetiştirebilecekleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 1942 yılının temmuz ayında Başbakan Refik Saydamın ölümü ile hükümet değişikliği olmuş ve Şükrü Saraçoğlu Başbakan olarak göreve başlamıştır. Söz konusu yeni hükümet özel sektör üzerindeki kontrolleri azaltarak Milli Korunma Kanunu kapsamında sağlanan kontrollü üretim politikalarını gevşetmişlerdir. Bu durumun sonucunda temel tüketim mallarının fiyatları hızla yükselmiştir. Bu durum özel sektör ile kamu kesimi arasında ciddi bir görüş ayrılığının somut göstergesi olarak algılanabilir.²⁷ Ahmad, savaş döneminde kamu sektörü ve özel sektörün birlikte büyüdüğünü, özel sektörün büyüme oranının kamu sektörüne karşılaştırıldığında daha fazla olduğunu, bu büyüme ve onun ortaya çıkardığı "güven duygusu"nun devlet himayeciliğine karşı tutumları güçlendirdiğini vurgulamıştır.²⁸ Sonuç olarak karaborsa ve haksız rekabet üzerinden zenginleşen kesimler ile mücadelede devlet başarısız olmuştur.

Savaş döneminde hükümetin en tartışmalı icraatlarından bir diğeri de yukarıda da kısaca değinilen varlık vergisi uygulamasıdır. Bununla birlikte yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan toplumsal ve ekonomik tablo söz konusu uygulamaların nasıl bir psikolojik iklimde ortaya konduğunun tahlilinde göz önünde bulundurulmalıdır. Uygulama, Başbakan Şükrü Saraçoğlu döneminde 12 Eylül 1942 tarihinde 4305 sayılı yasa ile hayata geçirilmiştir. Vergi bir defaya özgü uygulanmak için çıkarılmış bir vergidir.²⁹ Bu düzenleme ile savaşın başlangıcından düzenleme tarihine kadar geçen sürede elde edilen zenginliğin vergilendirilmesi öngörülmekteydi. Yasanın tüm savaş zenginleri üzerinde uygulanması öngörülürken pratikte Müslüman-Türk unsurlara karşı hoşgörülü davranılmış, yasa gayri Müslim unsurlara oldukça katı bir şekilde uygulanmıştı. Tahakkuk ettirilen vergiye itiraz yolu kapalıydı. Tahakkuk ettirilen verginin %60-65'inin ve elde edilen vergi gelirlerinin %55'inin gayri Müslim vatandaşlardan tahsil edildiği görülmüştür. Bu durumu gayri Müslimlerin elinde bulunan sermayenin

²⁶ Karluk, a.g.e., s.207-208; Tokgöz, a.g.e., s.101. Tarım ürünlerinin üretimi ile ilgili diğer bir görüş ise şöyledir; Oran, yaklaşık olarak 1.000.000 erkeğin, ülke savaşa katılmamış olmasına rağmen silah altına alınmış olmasının, ülke nüfusunun büyük bir kısmının köylerde yaşadığı bir tarım ülkesi olan Türkiye'de tarım üretimi üzerinde daraltıcı bir etki doğurduğunu ifade etmiştir. Baskın Oran, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2- Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 388-389.

²⁷ Tokgöz, a.g.e., s.101-102.

²⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.144.

²⁹ Karluk, a.g.e., s.208.

Müslüman-Türk burjuvaya aktarılması olarak da görmek mümkündür.³⁰ Uygulamada 3873'ü gayri Müslim olmak üzere toplamda 114.000 kişiye vergi tahakkuk ettirilmiştir. Vergi yükümlülerinin %70'i İstanbul'da ikamet etmektedir.³¹ Uygulama ile 465 milyon Türk Lirası vergi tahakkuk ettirilerek bu rakamın 314 milyon Türk Lirası tahsil edilebilmiştir. Uygulama gerek ulusal gerekse uluslar arası ölçekte çok tepki çekmiş ve 1943 yılında durdurulmuştur. Yukarıda siyasal ve sosyal gelişmeler başlığı altında da değinildiği üzere varlık vergisi ödeyen Müslim ve gayri Müslim kesim merkez bürokrasiye ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı örgütlü bir siyasal muhalefete girişmişlerdir.³²

Henüz II. Dünya Savaşı devam ediyor iken 1 Temmuz 1944'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Bretton Woods şehrinde Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) kurulmasına karar verilmişti. Uluslararası Para Fonu uluslararası para dolaşımının hangi kurallara göre yürüyeceğine karar vermek üzere tasarlanmış bir kuruluşken diğer kuruluş, Dünya Bankası'nın temel amacı ise Avrupa'nın yeniden inşa faaliyetleri ile sınaî kalkınmasını desteklemektir. Savaş sonunda Türkiye'nin krom, canlı hayvan ve tarımsal ürünlerden oluşan ihracatı hızla azalmış, ithalatı artarak dış ticaret açıklarında hızlı bir artış görülmüştü.³³ Türkiye'de, ihracatı artırarak, dış ticaret açığını kapatmak ve Uluslararası Para Fonu'na üye olabilmek için 7 Eylül 1946'da Türk Lirası'nın değeri düşürüldü.³⁴ 11 Mart 1947'de Türkiye Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na üye oldu. Bu gelişmelerin hemen ardından Türkiye 12 Temmuz 1947'de Truman Doktrinin yardım sözleşmesini imzaladı.³⁵

Yukarıda da kısaca özetlendiği üzere, Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen savaş sonrasında ekonomik açıdan kötü durumda idi. Savaş süresince hazır halde tuttuğu büyük ordusu Türkiye'nin askeri harcamalarını yükseltmişti. Savaş sonrasında ortaya çıkan Sovyet

³⁰ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s.170-171. Erdinç, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı'nın uygulama ile enflasyonla mücadele için dolaşımdan para çekmek, devletin gelirlerini artırmak ve savaş zenginlerinden vergi alınmasını hedeflediklerini vurgulamıştır. Bkz. Tokgöz, a.g.e., s.102. Varlık vergisi ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s.179-195.

³¹ Karluk, a.g.e., s.208.

³² Tokgöz, a.g.e., s.103-104. Bu bağlamda, Ahmad, Varlık Vergisi uygulamasını devletin öngörülemez ve "keyfi" biçimde hareket etme potansiyelinin somut bir göstergesi olduğuna dikkat çekerek, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de ortaya çıkan gelişmeleri, sermaye sınıfının ekonomik güven ihtiyacı ve devleti "sorumlu", öngörülebilir bir varlığa dönüştürme çabasının bir tezahürü olarak nitelemiştir. Daha kapsamlı bilgi için Bkz. Ahmad, a.g.e., s.144.

³³ Tokgöz, a.g.e., s.105-106.

³⁴ Oran, "1945- 1960...", a.g.b., s.492., Tokgöz, a.g.e., s.106.

³⁵ Oran, "1945- 1960...", a.g.b., s.492.

tehdidi ordunun mevcut durumunun devamı ile birlikte askeri harcamaların da artışını gerektirdi. Böylece, Türkiye'nin SSCB'yi dengelemek için Amerikan desteğine ihtiyaç duymasının yanında ihtiyacı olan askeri ve ekonomik yardımı da ABD'den sağlayabilecek olması Türkiye'nin ABD ile ittifak kurmasını kolaylaştırdı.³⁶

Türkiye bakımından, ittifakın ilk adımı olan Truman Doktrini'nin ana amaçlarından biri, ABD'den sağlanacak askeri yardımla ordusunu modernleştirmek, asker sayısını 1/3 oranında azaltmak suretiyle bütçesinde savunmaya ayırdığı payı düşürmek ve bu sayede ekonomik gelişimini sağlamaktı. NATO içinde yer aldığı için NATO stratejileri gereği asker sayısını azaltma isteğinin gerçekleşmesi mümkün olmadı. Fakat Türkiye'nin askeri ve ekonomik ilerlemesini gerçekleştirmek için ABD'nin yardımları süreklilik arz etti.³⁷

Türk yöneticilerin hemen hepsi Amerikan yardımını Türkiye'nin ulusal çıkarları için neredeyse hayati önemde görmüştür. 1947'de Başkan Truman Türkiye'ye yardım edeceğini açıkladığında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kararı alkışlamış, 1948'de Türkiye Marshall planına dâhil edildiğinde Türk Dışişleri Bakanı karardan dolayı Türkiye'nin Amerika'ya minnettar olduğunu açıklamıştır.³⁸ Çok partili hayata geçildikten sonra iktidara geçen ve ekonomide değişik açılımlar planlayan Demokrat Parti Hükümeti Türkiye'nin ekonomik gelişiminin ancak daha fazla Amerikan yardımı ile sağlanabileceğine inanmıştır.³⁹ Yukarıda da değinildiği üzere siyasal rejimin liberalleşmesinin önemli adımlarından bir olan "12 Temmuz Beyannamesi" ile Amerika ile imzalanan yardım sözleşmesinin aynı güne denk gelmesi siyasal ve ekonomik olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşma politikasının somut bir örneği olarak görülebilir.

2. DIŞ DİNAMİKLER:

Türkiye'de tek parti rejiminden vazgeçilerek, çok partili demokratik bir siyasal yaşam tesis edilmesinde yurtçinde yaşananların yanında bir takım uluslararası gelişmeler de etkili olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında demokratik idarelerin dünya siyasetine egemen olması, otoriter ve totaliter rejimlerin Avrupa'da tasfiye olması, Birleşmiş Milletlerin kurulması⁴⁰, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası arenada yalnız kalan

³⁶ Nasuh Uslu, **Türk- Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yay., Ankara 2000, s. 19.

³⁷ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, der. Melek Fırat, İmge Yay., Ankara 1998, ss. 117-118.

³⁸ Uslu, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 89.

³⁹ Nasuh Uslu, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", **Avrasya Dosyası**, C. 6, S. 2 (Yaz 2000), s. 205; Uslu, **Türk- Amerikan İlişkileri**, s. 89.

⁴⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.125.

Türkiye'nin müttefik arayışları, Batı diğer bir ifade ile demokrasi bloğu içinde yer almak istemesi⁴¹ ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (çalışmanın devamında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği SSCB kısaltması ile ifade edilecektir) Türkiye'den talepleri⁴² Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokrasi bloğuna yaklaşmasının ve siyasal sisteminin liberalleşmesini hazırlayan dış nedenler olarak anılabilir. Çalışmanın bu bölümünde yukarıda sayılan nedenler güvenlik, jeopolitik ve savaş sonrası yeni dünya düzeni başlıkları altında kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

2.1. Güvenlik

II. Dünya Savaşı sürerken, özellikle Boğazların kontrolünü elinde bulundurduğu için Türkiye, savaşın gidişatına göre Müttefik ve Mihver devletler tarafından savaşa dâhil olması konusunda baskılara maruz kalmıştır. Almanya ile SSCB'nin ittifak imzalaması ve 1941 ilkbaharında Sovyet ve Alman ordularının sınırlarına dayanması üzerine Türkiye'yi, Polonya gibi çift yönlü bir işgale uğramak korkusu sardı. SSCB'nin Stalingrad zaferinden sonra ise, Türkiye'de bu devlet tarafından "kurtarılmak" endişesi hâkim oldu.⁴³ Nitekim savaşın sonuna doğru, SSCB'nin özellikle sınırda kendisi lehine değişiklik yapılması ve boğazlarda Sovyetlere üs verilmesi taleplerini uluslararası platformlarda dile getirmesiyle, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin yersiz olmadığı ortaya çıktı. Türkiye de bu endişelerinden kurtulmak için Batılı devletlerin desteğini aradı.

2.1.1. Yalta Konferansı

Yalta Konferansı 4-11 Şubat 1945'te II. Dünya Savaşı bitmek üzereyken toplanmıştır. Konferansın temel odak noktası, savaş sonrası düzenin nasıl olacağı konusudur. Bu yönüyle Yalta Konferansı'nı savaşın sonu savaş sonrası dönemin başlangıcı olarak nitelemek mümkündür.⁴⁴ Konferans'ta Türkiye, Stalin'in Montreux Sözleşmesi'nin günün şartlarına uygun olmadığını savunması ve tadil edilmesini istemesiyle gündeme gelmiştir. Stalin, Sözleşme'nin hazırlanmasında Japonya'nın bile SSCB'den daha önemli rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca, Sözleşme'nin İngiliz-Sovyet ilişkilerinin iyi olmadığı bir dönemde yapılmış olduğunu, Türklere yalnızca savaş zamanı değil, savaş tehdidi durumunda da Boğazları kapama yetkisi vermesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Stalin Boğazlarda serbest geçiş rejimi talep etmiş, Türkiye'ye "Sovyetlerin boğazını sıkma hakkı" veren durumun kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Roosevelt ve Churchill

⁴¹ Günal, a.g.e., s.92-93; Karatepe, a.g.e., s.110-111; Doğan, a.g.m., s.123.

⁴² Rıfıkı Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Olguç Yayınevi, y.y. 1979, s.39; Örmeci a.g.e., s.60.

⁴³ Oran, "1939-1945...", a.g.b., s. 394.

⁴⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.193.

konuya olumlu yaklaşmış ve Dışişleri Bakanları'nın Londra'da yapacakları müteakip toplantıda, Sovyet Hükümeti'nin ileri süreceği teklifleri değerlendirip hükümetlerine bilgi vermeleri kararlaştırılmıştır.⁴⁵

2.1.2. SSCB'nin Türkiye'den Talepleri

II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye uluslararası siyasette yalnız kalmıştı ve SSCB ciddi bir dış tehdit olarak algılanıyordu. Özellikle 1943 yılında Rusların Almanları Stalingrad'da yenmesi ile Almanya'ya karşı savaşta üstünlük elde eden SSCB giderek şiddetlenen bir biçimde Türk dış politikasını eleştirmeye, Türk yönetiminin faşist bir rejim olduğu yönünde dünya kamuoyunu yönlendirmeye başladıkları görülmektedir.⁴⁶ Almanya'nın teslim olmasıyla birlikte SSCB Türkiye ile 1925 yılında imzalamış olduğu ve her 10 yıl da bir yenilenen saldırmazlık anlaşmasını yenilemeyeceğini 19 Mart 1945'de⁴⁷ Türkiye'ye duyurmuş, Türkiye'nin doğu sınırında SSCB lehine birtakım düzenlemeler yapılmasını ve bu doğrultuda Kars, Ardahan ve Artvin'in SSCB'ye verilmesini istemiştir. SSCB ayrıca Montreux rejiminin yeniden düzenlenmesi ve boğazların güvenliğinin sağlanmasına yönelik Türkiye'den üs talebinde bulunmuştur.⁴⁸ Söz konusu talepler Türk-Sovyet ilişkilerini neredeyse bitme noktasına getirmiş iki devlet arasında savaş çıkması güçlü bir olasılık olarak gündeme düşmüştür. Bu durum ve şartlar altında Türkiye batılı devletlerden yardım ve destek alma yollarını araştırmaya başlamıştır.⁴⁹ Aynı dönemde ABD, Japonya ile tek başına savaşıyordu. Bu savaşta Stalin'den destek alma umudu ile SSCB'nin Türkiye üzerindeki taleplerine Amerika bir dönem sessiz kalmıştır.⁵⁰

Burçak, artan SSCB tehdidine karşı İsmet İnönü'nün, tek parti rejimi ve onun diktatoryal idaresinden vazgeçilerek demokratik devletlerin safında yer almak suretiyle devletin korunabileceğine inandığını ifade etmiştir.⁵¹ Yalta Konferansı'nda yayınlanan, Faşist ve Nasyonalist parti ve rejimlerin egemenliğinden kurtarılmış Avrupa ülkelerinde demokratik rejimler kurulacağını açıklayan "Kurtarılmış Avrupa Demeci" tek parti yönetimine sahip ve totaliter rejimleri anımsatan uygulamaları olan

⁴⁵ Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye 3 (Savaş 1939-1945)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2000, s. 645-646; Ekinci, a.g.e., s. 252; Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919-1980)*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 472.

⁴⁶ Burçak, a.g.e., s.38.

⁴⁷ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s.12; Karatepe, a.g.e., s.111.

⁴⁸ Sarıbay, a.g.e., s.51; Süleyman Kocabaş, *Türkiye'de Demokrasi Buhranı İcazetli, Muvazaalı, Emanetçi Partiler 1920-1987*, Vatan Yayınları, İstanbul 2007, s.36; Burçak, a.g.e., s.39; Karatepe, a.g.e., s.111.

⁴⁹ Haytaoğlu, a.g.e., s.84.

⁵⁰ Burçak, a.g.e., s.39.

⁵¹ Burçak, a.g.e., s.41-42.

Türkiye'nin de üstüne alacağı bir mesaj içermektedir.⁵² Savaşın sonunda da faşist devletlerin yıkılmış olması Türkiye'yi zorunlu olarak yeni bir siyasal model arayışına itmiştir.⁵³

Kocabaş, tarihin tekrar yaşandığını Mısır İsyanı ve Osmanlı-Rus savaşı esnasında Batı Avrupa Devletleri'nden yardım alan Osmanlı Devleti gibi, II. Dünya Savaşı neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin de Sovyet tehdidinde karşı Batı Avrupa ve özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin yardım ve desteğini aradığını ifade etmiştir.⁵⁴ Zira başta İngiltere ve diğer Batı Avrupa devletlerinin, Mısır İsyanı'nın bastırılmasında Osmanlı Devleti'ne yardım etmesini sağlamak ve teşvik etmek için hazırlanan 1839 Tanzimat Fermanı ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda benzer bir şekilde yardım aldığı İngiltere, Fransa ve Sardunya devletlerinin verdikleri destek neticesinde Rusya yenilmiş ve 1856 Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Zira savaş sonrasında imzalanan Paris Anlaşması'nda Islahat Fermanına atıfta bulunulması bu yönü ile manidardır. Son olarak Türk Demokrasi tarihinin şekillenmesinde etkili olan diğer bir dış faktör, yine Rusya'nın savaş tehditlerine yönelik çözüm arayışlarının gündeme geldiği İstanbul Tersane Konferansı esnasında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesidir. Demokrasiye geçiş noktasında temel taşları ifade eden bu adımların elbette yegâne sebebi olarak dış tehditleri ortaya koymak eksik bir bakış açısıdır. Bununla birlikte söz konusu gelişmelerin ortaya çıkmasında dış konjonktürün yadsınamaz bir rolü olduğu unutulmamalıdır.⁵⁵ Yakın tarihimizde benzer bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Devleti de, II. Dünya Savaşı sonrasında dış tehditlerin de etkisi ile Batı dünyasına demokrasiye geçişe yönelik reformları yapacağını beyan ve vaat etmiştir.⁵⁶ Siyasal düzende ortaya çıkan özgürleşme eğilimi, 1945'in ortalarında hızlanmıştır. Batı'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni desteklemesinin sağlanmasının temel şartının bu eğilim olduğu İsmet İnönü tarafından da kabul edilmekteydi.⁵⁷

2.1.3. Potsdam Konferansı

17 Temmuz 1945 günü çalışmalarına başlayan Potsdam Konferansı ise Türkiye'nin demokrasi bloğuna dahil olmaya iten Sovyet tehdidi açısından önemlidir. Sovyet istekleri Konferans'ta bir kez daha gündeme gelmiş ve daha çok gayri resmi görüşmelerin konusu olmuştur. Sovyet tarafının Türkiye ile bir ittifak yapılması için sınırdaki 'haksızlığın düzeltilmesi' gerektiği ancak değişiklik yapılamaması durumunda ittifaktan

⁵² Ekinci, a.g.e., s. 252.

⁵³ Burçak, a.g.e., s.41-42.

⁵⁴ Kocabaş, a.g.e., s.37.

⁵⁵ Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005, s.211-212.

⁵⁶ Kocabaş, a.g.e., s.37.

⁵⁷ Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", içinde **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.207.

vazgeçileceğini ifade etmesi üzerine sınır değişikliği talebi gündemden düşmüştür. Sadece Montreux Sözleşmesi'nin günün şartlarına uyarlanabilmesi için Amerikan, İngiliz ve Sovyet hükümetleriyle Türkiye arasında doğrudan görüşme yapılmasının uygun görüldüğü Konferans Protokolü'ne yansımıştır.⁵⁸

Bu doğrultuda ilk notayı ABD 2 Kasım 1945'te göndermiş, şu değişiklikleri önermişti: Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine her zaman açık olmalı; yalnızca Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin transit geçişine açık olmalı; Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişi ise belli istisnalar (Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin rızası veya BM tarafından görevlendirilmiş olma) haricinde yasak olmalıdır; Montreux Sözleşmesi'nde Milletler Cemiyeti'nin yerini BM almalı, Japonya taraflar arasından çıkarılmalıdır. İngiltere'de 21 Kasım'da benzer içerikte bir nota verdi. SSCB 8 Ağustos 1946'da ilk notasını verdi. Sovyet notasının ilk üç maddesi Amerikan notasının ilk üç maddesiyle benzerdi. Sovyetler ayrıca, Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyıdaş devletlerce düzenlenmesini ve Boğazların savunmasını Türkiye ve SSCB'nin birlikte yapmalarını istemiştir. ABD ve İngiltere cevabi notalarında bu önerilere karşı çıkmışlardır.⁵⁹ Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu notanın Türkiye'yi Sovyet egemenliğine sokmak için kaleme alındığına inanıyordu ve Türkiye'nin Yunanistan'la birlikte Sovyet egemenliğine girmesinin Akdeniz ve Ortadoğu'nun ulaştırma ve petrol yollarını tehlikeye düşüreceğini savunuyorlardı.⁶⁰ Türkiye de verdiği notada ilk üç öneriyi kabul ettiğini ancak diğerlerinin kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. SSCB, 24 Eylül'de benzer içerikli bir nota daha göndermiştir. 9 Ekim'de ABD ve İngiltere bu notayı yanıtlamış ve Potsdam'da alınan karar doğrultusunda başlatılan bu yazışmaların sonlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. SSCB, ikinci notanın reddinden sonra bir daha konuyu gündeme getirmemiş, 1953'te Stalin'in ölümünden sonra da bu taleplerinden tümüyle vazgeçtiğini resmen açıklamıştır.⁶¹

Türkiye'nin 12 Temmuz 1947'de dâhil olduğu Truman Doktrini' ne kadar Türkiye ABD'den beklediği ilgiyi görememiş ve Sovyet tehdidine karşı büyük oranda kendini yalnız hissetmiştir.⁶² Ancak SSCB'nin İran, Türkiye ve (komünistlerin ayaklanması nedeniyle iç savaşın yaşandığı)

⁵⁸ Gürün, a.g.e., s. 658.

⁵⁹ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler (1945-1960)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s.504-505.

⁶⁰ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1945-1960)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 526.

⁶¹ Tellal, a.g.b., s. 506.

⁶² Erhan, a.g.b., s.528.

Yunanistan'daki faaliyetleri ve İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye daha fazla yardım edemeyeceğini ABD'ye bildirmesi, Amerika'nın SSCB'ye karşı daha ciddi önlemler alması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.⁶³ 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın Kongre'de yaptığı, daha sonra "Truman Doktrini" olarak anılacak konuşması, ABD'nin geleneksel dış politikasında bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Truman, Kongre'den komünist tehdit altındaki Yunanistan ve komşusu Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım yapılması ve bu devletlerin istemesi durumunda sivil ve askeri personel gönderilmesi, Türk ve Yunan personelin Amerika'da eğitilebilmesi konularında yetki istedi.⁶⁴ Çoğunlukla Yunanistan'ın Amerikan yardımına ihtiyacının anlatıldığı konuşmada, Ortadoğu'da düzenin korunması için Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgulandı.⁶⁵ ABD bu doktrinle, tarihinde ilk kez barış zamanında Amerika kıtası dışında kalan ülkelerin sorunlarına müdahale etmeyi seçiyordu.⁶⁶

Truman Doktrini, Türk-Amerikan ittifakının 1990'lara kadar ilişkinin ana unsuru olmaya devam edecek olan Sovyet tehdidini önleme temelinde doğuşunu simgelemekteydi.⁶⁷ Türkiye doktrine katılırken, komşusundan algıladığı tehdide karşı ABD ile sıkı ama dar kapsamlı bir işbirliğine gitmeyi amaçlıyordu. Fakat doktrin uygulanmaya başlandıktan sonra Türkiye, SSCB'nin yayılmacı politikası nedeniyle Ortadoğu'da çıkarları tehlikeye giren Batının blok politikasının uygulayıcısı haline geldi ve Ortadoğu politikasını da Amerika'nın politikası doğrultusunda oluşturdu.⁶⁸ Yukarıda da değinildiği üzere Türkiye, ABD ile 12 Temmuz 1947'de bir yardım anlaşması imzalayarak Truman Doktrini ile verilen yardımı almayı kabul etti.⁶⁹

2.2. Jeopolitik Önem

Türkiye, Hıristiyanlık ve İslamiyet, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney gibi birçok farklılığın kavşağında yer almaktadır ve Boğazlardan çok uzak

⁶³ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., ss. 95-96; Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yay., İstanbul 2004, s. 218.

⁶⁴ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniv. SBF. Yay., Ankara 1979, s. 21; Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965), Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 214.

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *20. yy. Siyasi Tarihi*, Genişletilmiş 13. Baskı, Alkım Yay., t.y., s. 442; George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, American Enterprise Institute, Washington 1972, s. 26.

⁶⁶ Stephen E. Ambrose, *Dünyaya Açılım: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, çev. Ruhican Tul, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara 1992, s. 67; Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1999, s. 244.

⁶⁷ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 98.

⁶⁸ Sander, *Türk-Amerikan ...*, a.g.e., ss. 36-37.

⁶⁹ Anlaşmanın İngilizce tam metni için bkz. Harris, a.g.e., ss. 213-215. Anlaşmanın Türkçe özeti için bkz. George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, çev. Belkis Çorakçı, Bilgi Yay., Ankara 1992, ss. 87-88.

mesafeleri bile etkileme potansiyeline sahiptir. Soğuk Savaş zamanında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (*North Atlantic Treaty Organisation/NATO*) güneydoğu savunmasının temel direği olan Türkiye, günümüzde Avrupa Birliği'nin de üyeliğe aday ülkesidir.⁷⁰

II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası ortam Türkiye ile ABD arasında bir ittifak kurulmasını gerekli kıldı. Savaşın ABD ve SSCB güçlenerek çıktığı İngiltere başat güç konumunu kaybettiği için Batı'nın çıkarlarını koruma görevini ABD yükledi. SSCB de, savaşta kazandığı güce güvenerek yayılmacı bir politika izlemeye başladı. Bu ortamda Türkiye, SSCB ile uzun bir sınıra sahip olmakla beraber, SSCB'nin, petrolün bulunmasından sonra Batı ekonomisi için hayati önem kazanan Ortadoğu'ya, Avrupa'nın anahtarı niteliği taşıyan Balkanlara ve Boğazlar yoluyla açık denizlere ulaşmasını sağlayacak Akdeniz'e geçiş noktasında konumlanmış olduğu için önem kazandı.⁷¹

Amerikan karar alıcıları, Türkiye'nin SSCB lehine kaybedilmesinin, SSCB'ye bölgede değerli bir stratejik pozisyon sağlayacağı ve sadece Batı'nın Körfez'deki petrol çıkarlarını değil, Avrupa'nın ekonomik devamlılığını da tehdit edeceğini düşünüyorlardı.⁷² Stratejik konumu dolayısıyla Türkiye'nin Sovyet siyasi ve askeri etkisinin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'ya yayılmasını engellenmesinde “şişenin ağzındaki tıpa” görevi gördüğüne inanıyorlardı.⁷³

Türkiye'nin coğrafi konumunun önemi, Türkiye'nin NATO'ya katılmasından sonra daha da arttı. NATO ittifakı çerçevesinde kurulan hava üsleri ve depolama tesisleri ABD tarafından Ortadoğu bölgesine harekât düzenlenmesinde, asker sevkiyatında ve lojistik destek sağlamada kullanıldı.⁷⁴ Bunun dışında, Türkiye, sınırları içinde kurulmasına izin verdiği istihbarat toplama, erken uyarı radar ve haberleşme tesisleri ile SSCB'nin faaliyetlerinin, nükleer denemelerinin ve silahların sınırlandırılması anlaşmalarına uyup uymadığının takip edilmesinde önemli bir rol üstlendi.⁷⁵ Ayrıca, Türkiye, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre savaş zamanında kendi güvenliğini tehlikeli gördüğü anda Boğazları kapatabilme yetkisine

⁷⁰ Robert S. Chase, Emily B. Hill ve Paul Kennedy, “Pivotal States and U.S. Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 1 (January-February 1996), s. 47.

⁷¹ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 88.

⁷² Bruce R. Kuniholm, “Turkey and the West Since World War II”, *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, Ed. Vojtech Mastny, R. Craig Nation, Boulder & Oxford, 1996, s. 49; Bruce R. Kuniholm, “Turkey and the United States: Views and Expectations”, *Turkish-American Relations: Forty Years of Continuity and Change*, 2-4 April 1986, İstanbul SİSAV, 1987, s. 32.

⁷³ Halil Sıddık Ayhan, *Dynamics of the Alliance Between Turkey and USA: The South Caucasus Case*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 9; Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 88.

⁷⁴ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 88.

⁷⁵ Sander, *Türkiye'nin ...*, a.g.e., ss. 112-116.

sahipti. Bu sayede Türkiye, savaş zamanında Sovyet savaş gemilerinin Karadeniz'e hapsedme ve Akdeniz'deki Sovyet donanmasının birliklerinin ana limanlarından destek almasını engelleme⁷⁶ ve barış zamanında ise, savaş gemilerinin geçişini önceden haber verme ve denizaltıların suyun üstünden gitme zorunlulukları sayesinde SSCB'nin faaliyetleri hakkında bilgi edinme imkânına sahipti.⁷⁷

2.3. Birleşmiş Milletler'in Kuruluşu

Yalta Konferansı'nda savaş sonrası düzeninin temel ögesi olacak, milletler arası barış ve güvenliği sağlayacak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Anayasası'nı hazırlamak üzere San Fransisco'da toplanacak konferansa çağrılacak devletler tespit edilirken Türkiye de tartışılmıştır. Stalin, Türkiye'yi kastederek, Birleşmiş Milletler'de Almanya'ya karşı bütün gücüyle savaşmış devletlerin, savaş sırasında sallantıda kalmış, "hilekârlık" yapmış olanlarla yan yana oturmasının savaşmış devletleri kızdıracağını savunmuştur. Stalin'in önerisi kabul edilerek, 1 Mart 1945 tarihi itibarıyla Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerin San Fransisco Konferansı'na davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye de 23 Şubat'ta bu iki devlete savaş ilan ederek, BM konferansına kurucu üye olarak katılabilmek için gerekli hukuki koşulu yerine getirmiştir.⁷⁸

San Fransisco Konferansı Türkiye'nin demokrasiye geçişinin sinyallerinin verilmesi bakımından önem taşımaktadır. 1 Mart 1945'e kadar Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerden oluşan San Fransisco Konferansı 25 Nisan 1945 günü toplanmış ve 26 Haziran'da Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması ile çalışmalarını sona erdirmiştir.⁷⁹

Türk heyeti San Fransisco Konferansı'nda her fırsatta çok partili siyasal rejime geçileceğini ifade etmişlerdir. Burçak yurt dışında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne bu tür bir garanti verilirken Türk kamuoyunda henüz bu tür bilgilendirilme yapılmadığını vurgular. Türk kamuoyu ülkenin siyasal rejiminde ortaya çıkması düşünülen bu değişiklik niyetine dair ancak San Fransisco Konferansı'ndan yaklaşık bir ay sonra haberdar olacaktır. İsmet İnönü Gençlik ve Spor Bayramı'ndan ötürü yaptığı 19 Mayıs 1945'teki tarihi konuşmasında "Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" diyerek demokratik bir rejime geçileceğinin ilk işaretini vermiştir.⁸⁰

⁷⁶ Sander, *Türkiye'nin ...*, a.g.e., s. 117; Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 204.

⁷⁷ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, a.g.e., s. 205.

⁷⁸ Gürün, a.g.e., s.643-645; Ekinci, a.g.e., s. 253-254.

⁷⁹ Gürün, a.g.e., s.538.

⁸⁰ Burçak, a.g.e. ,s.45-47; Sarıbay, a.g.e., s.52; Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s.13.

Haytaoğlu İsmet İnönü'nün bu beyanı ile Batıyla ve özellikle Amerikan Birleşik Devletleri ile yakınlaşmayı sağlarken aynı zamanda ülke içinde biçimsel de olsa bir demokratik siyasal yapılanmaya geçmeyi hedeflemiş olmasının güçlü bir olasılık olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ Burçak, İsmet İnönü'nün totaliter ve faşist idarelerin Avrupa'daki akıbetini değerlendirmiş olacağı ve otoriter bir yönetim tarzında ısrar etmenin ülkeye bir fayda sağlamayacağını farkında olduğu, tespitini yapmaktadır. Dolayısıyla dünyadaki değişen konjonktür ve iç gelişmeler demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmıştır.⁸²

SONUÇ

Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında hem Müttefik hem de Mihver devletlerinin baskılarını bir şekilde bertaraf ederek savaşın dışında kalmıştır. Ancak bu durum savaşın sonuna doğru Türkiye'nin aleyhine bazı gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Savaşta yer almadığı için kurulacak Birleşmiş Milletler örgütüne kurucu üye olması tartışılmış, savaşın iki gerçek galibinden biri olan Sovyetler Birliği Türkiye'den toprak ve Boğazlar'da üs talep ettiğinde Türkiye uluslararası ortamda yalnız kalmıştır. Zamanla SSCB'nin yayılmacı bir politika izleyeceği ve Batılı devletlerin çıkarlarını tehdit ettiği anlaşılınca, Ortadoğu ve Akdeniz'e geçişin anahtarı olan ve Boğazlar'ı kontrol eden Türkiye'ye Sovyet Rusya karşısında yardım edilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

Esasında Türkiye, II. Dünya Savaşı sonunda yavaş yavaş kendini gösteren iki kutuplu dünyada Batı Bloku'nu seçmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin yakın zamanda bağımsızlığını büyük bir mücadeleyle kazanmış bir devlet olarak varlığını devam ettirebilmesi için, giderek güçlenen SSCB'nin yanında yer alması zaten beklenemezdi. Bununla birlikte Türkiye, daha önce yaşadığı savaşlar nedeniyle neredeyse tükenmiş olan ülke ekonomisi düzeltilmeye çalışılırken, yaşanan yeni savaştan da oldukça

⁸¹ Haytaoğlu, a.g.e., s.85. Ayrıca İsmet İnönü'nün 1945 Mayıs'ında bir konuşmalarında Nihad Erim'e "Ben ömrümü tek parti rejimiyle geçirebilirim. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten çok partili hayata geçmeliyiz" şeklinde beyanat verdiği hususu Nihad Erim tarafından da teyit edilmiştir. Müftüoğlu, İsmet İnönü'nün bu görüşünde samimi olmadığını kanaatindedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Mustafa Müftüoğlu, **Cumhuriyet Döneminde Önemli Olaylar İkinci Cilt**, Başak Yayınları, İstanbul 2007, s. 98-101.

⁸² Burçak, a.g.e., s.52-53. Ayrıca İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te meclisin açılış konuşmasında "Bizim tek ekşğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir..." Kapsamlı bilgi için bkz. Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s.15. Ertunç, söz konusu ifadeler ile yeni parti kurmayı düşünenlerin cesaretlendirilmeye çalışıldığını ifade eder. Ertunç'a göre bu duruş ile tek parti idaresinin halk idaresinin yönetime yansıtılması yönünde değişeceği ifade edilirken hali hazırda uygulana gelen politikaların halktan uzak olduğu kabul edilmektedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Ahmet Cemil Ertunç, **Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü Bugünü**, Pınar Yayınları, İstanbul 2008, s.347.

olumsuz etkilenmişti. Bu bağlamda Türkiye hem siyasalhem de ekonomik bağımsızlığını sürdürebilmesi noktasında Batılı devletlerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu çerçevede Türkiye, Batı Bloku'nun lideri ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.

Bilindiği üzere Batı Bloku demokrasiyi benimsemiş ülkelerden oluşmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nda otoriter rejimler yenilgiye uğratılmış ve galip devletler "kurtarılan" ülkelerde demokratik kurumların tesis edilmesi konusunda anlaşmışlardı. ABD ve SSCB demokratik siyasal yapılar kurulmasını farklı yorumlamaktaydılar. Bu kapsamda her iki kutup diğer bir ifade ile her iki kuptun lideri olan Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri, etki alanları altındaki ülkelerde kendi anladıkları şekilde rejimler oluşturdular. Türkiye de, iki kutuplu sistemde ABD tarafında yer aldığı için Amerikan bakış açısını temel almıştır. Bu doğrultuda, daha ABD'yle ittifak kurulmadan iç siyasal düzenini Amerika'nın demokrasi anlayışı çerçevesinde dönüştüreceğinin sinyallerini vermiş ve girişimlerde bulunmuştur. Esasen ülke içinde de II. Dünya Savaşı öncesi uygulana gelen otoriter politikalar savaş boyunca şiddetini artırarak devam emiş, varlık vergisi yasası, toprak reformu yasası uygulamalar tek parti yönetimine karşı tepkileri arttırmış ve örgütlü bir siyasal muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülke içinde yaşanan bu siyasal gelişmeler, uluslararası konjonktürün de etkisi ile siyasal rejimin liberalleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda çok partili siyasetin önü açılmış, otoriter tek parti ve tek lider çağrışımı yapan "milli şef" unvanının kullanımı terk edilmiş, üniversiteye özerklik tanınmış, devletçilik ve laiklik politikalarının daha ılımlı uygulanması gündeme gelmiştir. İsmet İnönü 1947'de 12 Temmuz Beyannamesi ile çok partili siyasal rejimin tesis edileceğini deklare etmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda Türkiye 12 Temmuz 1947'de ABD ile bir yardım anlaşması imzalayarak, Truman Doktrini vasıtasıyla yardım almayı kabul etmiştir. Türk-Amerikan ittifakı siyasal ve ekonomik olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- AHMAD, F. ve AHMAD, B. T., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.
- AMBROSE, S. E., **Dünyaya Açılım: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası**, çev. Ruhican Tul, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara 1992.
- ARI, T., **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yay., İstanbul 2004.

- ARMAOĞLU, F., **20. yy. Siyasi Tarihi**, Genişletilmiş 13. Baskı, Alkım Yay., t.y.
- AYDIN, M., “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 399-475.
- AYHAN, H. S., **Dynamics of the Alliance Between Turkey and USA: The South Caucasus Case**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- BOSTANOĞLU, B., **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1999.
- BURÇAK, R. S., **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Olgaç Yayınevi, y.y. 1979.
- CHASE, R. S., Hill, E. B. ve Kennedy, P., “Pivotal States and U.S. Strategy”, **Foreign Affairs**, Vol. 75, No. 1 (January-February 1996), s.33-51.
- ÇEMREK, M., “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 268-274.
- DOĞAN, N., “Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923-1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları”, içinde **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri**, Ed. Nejat Doğan, Mahir Nakip, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s.117-154
- EKİNCİ, N., **II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.
- ERHAN, Ç., “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 522-575.
- EROĞUL, C., **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1998.
- ERTUNÇ, A. C., **Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü Bugünü**, Pınar Yayınları, İstanbul 2008.
- GÖNLÜBOL, M. ve Ülman, H., “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965), Genel Durum”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 191-334.

- GÜNAL, E., **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜRÜN, K., **Savaşın Dünya ve Türkiye 3 (Savaş 1939-1945)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2000.
- HARRIS, G. S., **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971**, American Enterprise Institute, Washington 1972.
- HAYTAOĞLU, E., “İnönü Döneminde Siyasal Yaşam 1938-1950”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu, Anı Yayınları, Ankara 2006, s.79-114.
- İNCİOĞLU, N. K. “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, içinde **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 205-215.
- KARATEPE, Ş., **Tek Parti Dönemi**, İz Yayınları, İstanbul 1997.
- KARLUK, R., **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınları, İstanbul 1997.
- KARPAT, K. H., **Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- KOCABAŞ, S., **Türkiye’de Demokrasi Buhranı İcazetli, Muvazaalı, Emanetçi Partiler 1920-1987**, Vatan Yayınları, İstanbul 2007.
- KOÇAK, C., “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 127-211.
- KUNIHOLM, B. R., “Turkey and the United States: Views and Expectations”, **Turkish-American Relations: Forty Years of Continuity and Change**, 2-4 April 1986, SİSAV, İstanbul 1987.
- KUNIHOLM, B. R., “Turkey and the West Since World War II”, **Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power**, Ed. Vojtech Mastny, R. Craig Nation, Boulder & Oxford, 1996, s. 45-69.
- MARDİN, Ş., **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- MARDİN, Ş., **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- McGHEE, G., **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yay., Ankara 1992.

- MÜFTÜOĞLU, M., **Cumhuriyet Döneminde Önemli Olaylar İkinci Cilt**, Başak Yayınları, İstanbul 2007.
- ORAN, B., “1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Göreli Özerklik 2- Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 387-398.
- ORAN, B., “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1- Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 479-498.
- ÖRMECİ, O., **İttihat ve Terakki’den AKP’ye Türk Siyasal Tarihi**, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2008.
- SANDER, O., **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- SANDER, O., **Türkiye’nin Dış Politikası**, der. Melek Fırat, İmge Yay., Ankara 1998.
- SANDER, O., **Türk-Amerikan İlişkileri 1947- 1964**, Ankara Üniv. SBF. Yay., Ankara, 1979.
- SARIBAY, A. Y., **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, Bursa 2001.
- TELLAL, E., “SSCB’yle İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919- 1980)**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 499-521.
- TOKGÖZ, E., **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara, İmaj Yayınevi, 1999.
- TOSUN, T., **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1999.
- TÜRKÖNE, M., **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005.
- USLU, N., **Türk- Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yay., Ankara 2000.
- USLU, N., “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, **Avrasya Dosyası**, C. 6, S. 2 (Yaz 2000), s. 203-232.
- ZURCHER, E. J., **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.htm>, erişim tarihi: 09.05.2011.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, erişim tarihi: 25.05.2011